

EL PORTAPAU DE LA CATEDRAL DE GIRONA

PER

LLUÍS PRATS

Una de les peces més petites que guarda el Museu de la Catedral de Girona és un portapau d'aram daurat atribuït a Donatello¹ (fig. 1). Es tracta d'un baix-relleu que presenta a la Verge de mig cos amb el Nen, agafant-li el braç per reclamar-li l'atenció ja que té el cap girat cap a l'altre costat. Envoltat la peça un marc treballat en nacre i vori (a la part posterior), d'exquisit treball, propi dels relleus florentins, com deia Pijoan². El relleu medeix 9,5×12,5 cm. o 12,5×15,5 cm. si el medim amb el marc.

L'estat de conservació és molt bo, encara que el recobriment d'or està desgastat en algunes parts per la devoció dels fidels i les periòdiques neteges, descobrint l'aram de la part inferior.

La primera relació entre Donatello i aquest portapau la va establir Gómez-Moreno³ posant-la en relació amb un altre petit relleu de Colònia, del que parlarem més endavant. Per atribuir amb certesa l'obra al mestre florentí, ens manquen les dades documentals i a més sabem pels

¹ L'actual bibliografia és: GÓMEZ-MORENO, Manuel «*La escultura del Renacimiento en España*» Gustavo Gili, Barcelona 1931 (p. 17, fig. 2); FONT, Lamberto «*Gerona, la Catedral y el museo Diocesano*» Barcelona 1952 (Índice p. XXXI); AZCARATE, José M^a «*Escultura del s. XVI*» a *Arte Hispaniae* Vol. XIII Ed. Plus Ultra, Madrid 1958 (p. 18); GARRIGA, Joaquim «*L'època del renaixement: s. XVI*» a *Història de l'art català* Ed. 62, Barcelona 1986 (p. 15).

² PIJOAN, José «*Historia general del Arte*» vol. II Ed. Salvat (p. 265).

³ GÓMEZ-MORENO, M. *Op. cit.* (p. 17).

seus crítics ⁴ que Donatello només fonia les parts importants de les seves estàtues. En comptades ocasions realitzava petits relleus de devoció privada molt apreciats entre els seus adquirentors ⁵. Tenia un important taller que s'encarregava de bona part del treball ⁶.

No és aquest el moment de fer un estudi de l'evolució iconogràfica d'aquestes Verges. Només dir que reprenen el model de la tradició bizantina conservada a Itàlia gràcies als pintors del Trecento. Les Verges es tornen més maternals i —sense que això sigui signe d'irreligiositat— abraçen el seu Fill, el besen o simplement li agafen el braç, apropant-li al rostre. Un tipus d'aquesta Verge el va pintar Taddeo Gaddi en un fresc de la tomba Baroncelli a Sta. Croce, l'any 1328 ⁷ (Fig. 3).

Els dos relleus més coneguts de Donatello són la Madonna Pazzi ⁸ (Fig. 4) i la Madonna Chellini ⁹ (Fig. 5). Aquesta darrera ¹⁰ és un regal que el mestre va fer al seu metge, Giovanni Chellini, per agrair-li els nombrosos serveis, el 27 d'agost de 1456 en retornar de Pàdua. La peça és datada entorn de 1440-56. Desconeixem si l'execució és de Donatello en tots els seus detalls; sí que ho és la complexa iconografia, difícil

⁴ Entre d'altres veure: JANSON, H.W. *«The sculpture of Donatello»* Princeton, New Jersey 1963; ISTITUTO NAZIONALE DI STUDI SUL RINASCIMENTO *«Donatello e il suo tempo»* (en particular l'article de Bruno Bearzi «La tecnica fustoria di Donatello» pp. 97-107) Firenze-Padova 1966; GREENHALGH, Michael *«Donatello and his sources»* Londres 1982; POPE-HENNESSY, John *«Italian Renaissance sculpture»* Phaidon Press, Oxford 1985; BENNET & WILKINS, *«Donatello»*, Phaidon Press, Oxford 1984; PHIPPS DARR, A. *«Donatello e i suoi, scultura fiorentina del primo Rinascimento»* Detroit-Firenze 1986 (amb bibliografia actualitzada).

⁵ Ja Vasari a les *«Vite»* ens dona notícia d'alguns d'aquests apreciats baix-relleus. Qualificats com a cosa exquisita, «un quadro di nostra Madonna di mezzo rilievo nel marmo, che é tenuta cosa rarissima» era propietat de Jacopo Capponi. El fill d'Antonio de'Nobili tenia «un quadro di marmo di mano di Donato nel quale é di bassorilievo una mezza Madonna tanto bella, che detto messer Antonio la stimara quanto tutto l'aver suo», POPE-HENNESSY a *«The study and the criticism of italian sculpture»* Princeton, New Jersey 1980 (p. 102, nota 2) ens refereix més exemples com l'anterior.

⁶ POPE-HENNESSY, J. *Op. cit.* Donatello tenia en el seu taller 18 o 20 ajudants. Ens han quedat els noms d'alguns d'ells i la seva qualitat (vid. Bearzi «La tecnica fustoria...»cit.)

⁷ GREENHALGH, M. *Op. cit.* Chap. 16. Tot i que el fresc de la tomba Baroncelli és el més conegut, en la recent monografia del pintor apareixen altres pintures més properes al relleu que estudiem (veure: LADIS, Andrew *«Taddeo Gaddi»*, University of Missouri press 1982).

⁸ JANSON, H.W. *Op. cit.* «The Pazzi Madonna» (p. 44).

⁹ RADCLIFFE&AVERY «The Chellini Madonna by Donatello» a *The Burlington Magazine* n° 118 (1976) pp. 377-387; POPE-HENNESSY, J. *Op. cit.* (p. 71); GREENHALGH, M. *Op. cit.* Chap. 16; PHIPPS, A. *Op. cit.* (pp. 160-63).

¹⁰ Retrobada el 1975 en adquirir la peça el Victoria & Albert Museum de Londres (Vid. PHIPPS, A. *Op. cit.* (p. 162).

d'interpretar per ignorar quina acció estan realitzant els àngels. Aquest tondo medeix 28,5 cm. de diàmetre, la composició és més rica que la del portapau de Girona, però el grup central de la verge i el Nen és gairebé idèntic.

En el «tondo Chellini», la cara de Crist està girada cap a la Verge i Ella porta corona, a més de nimbe. El relleu està repetit a la part de darrera i, pel que sembla, s'utilitzà per a fer-hi còpies en vidre¹¹.

Ens és més fàcil comparar la peça que estudiem amb tres relleus datats entre 1430-40, iguals en composició i mesures. Dos els presenta Pope-Hennessy¹² i pertanyen a la col·lecció del Victoria & Albert Museum de Londres. El primer és un estuc atribuït a Donatello (Fig. 6) i pintat per un Quatrecentista florentí: Paolo di Stefano (o Schiavo), artista de discreta fortuna. Pouncey data la peça després del 1436 ja que compara l'estuc amb un fresc del mateix artista datat: «14...6»¹³. El grup central medeix 12,1×9,5 cm., i està emmarcat en fusta; al peu, la llegenda «Ave Maria Gratia Plena»; dues parets en perspectiva; arquitrav i frontó amb les figures pintades de Déu Pare beneïnt; a cada paret un àngel i a terra un cos mig nu estirat. L'esquema compositiu i les mesures coincideixen també amb el nostre portapau. Aquest emmarcament en perspectiva —encaixonant el grup central— ens relaciona la peça amb l'esquema fet servir en la Madonna Pazzi (Fig. 4). Feta en marbre, d'atribució incerta per a Janson¹⁴, però bastant segura per a la majoria dels altres crítics¹⁵ que l'atribueixen a Donatello. El mateix Janson la data cap a 1420; seria de les primeres Madonna en «schiacciato».

El segon relleu del Victoria & Albert Museum és una plaqueta en bronze (Fig. 7), amb una datació que Pope-Hennessy assenyala entre 1430-35, qualificant-la de posterior a Donatello. La composició és la mateixa però hi ha quatre detalls en els quals es diferencia de l'estuc i del portapau: a) la Verge està donant el pit al Nen, b) els nimbes que envolten els caps estan encordats, c) la màniga del canell dret de la Verge

¹¹ RADCLIFFE&AVERY *Op. cit.* (p. 377-387).

¹² POPE-HENNESSY, J. *Op. cit.* (p. 75).

¹³ POUNCEY, P. «A painted frame by Paolo Schiavo» a *The Burlington Magazine* n° LXXXVIII (1946) (p. 228); PUDELKO, G. «Schiavo» a *Thiemebecker*, 1946 XXX (p. 47).

¹⁴ JANSON, H.W. *Op. cit.* (p. 44).

¹⁵ POPE-HENNESSY, J. *Op. cit.* (pp. 72-73); BENNET & WILKINS *Op. cit.* (p. 155); PHIPPS, A. *Op. cit.*

està decorada i d) el peu dret del Nen està mal executat. Bode¹⁶ va avançar l'atribució a Donatello l'any 1886. Per una sèrie de raons que exposarem més endavant, creiem que es tracta d'una còpia.

Hem deixat pel final el relleu més interessant i que donarà més llum al problema que plantegem. Es tracta d'un relleu en aram daurat que presenten Bennet & Wilkins en el seu recent estudi¹⁷. És el relleu al qual hem fet referència quan el citava Gómez-Moreno. Es troba en el Schnütgen Museum de Colònia (Fig. 2). Hem posat la peça de Girona al seu costat (Fig. 1) per a poder comparar la notable identitat. Tal i com s'observa, té el recobriment d'or bastant desgastat i està retallat en la seva part superior. Conserva els forats dels claus que l'unien al marc, avui desaparegut. L'única diferència amb el portapau de Girona són les cintes que surten del cabell de la Verge i del vestit del Nen. El disseny, l'estil i les proporcions són iguals, ambdues estan fetes en aram daurat. En particular, destaca la fidelitat de l'autor en els cabells i en els rostres nobles i bells. Per tant sembla fàcil concloure que provenen del mateix taller, àdhuc del mateix artista. El relleu de Colònia està datat entorn de 1420-30 i medeix 10,2×11,2 cm. Si comparem les mesures amb el relleu de Girona (9,5×12,5 cm.) i tenim en compte que el de Colònia no té marc i que està retallat en la seva part superior, les mesures originals s'ajustarien en ambdós casos. També coincidirien les mesures de la part central de l'estuc de Londres: 9,5×12,1 cm.

Entrem ara en un nou problema. La peça més coneguda és la Madonna Chellini, redescoberta en la dècada dels 60¹⁸ i comprada pel Victoria & Albert Museum el 1975. La seva datació giraria entre 1440-56. Segons la datació relativa (ja que en Donatello és molt arriscat establir una cronologia sense el risc d'equivocar-se) i l'atribució dels relleus de Colònia, Girona i Londres de Donatello (datats entre 1430-35), hem de concloure que la Madonna Chellini —tan propera en el disseny— és una evolució d'aquests models. I no tan sols això, sinó que l'estil i l'acabament dels petits relleus en aram daurat és més brillant en alguns detalls que el tondo.

¹⁶ POPE-HENNESSY, J. *Op. cit.* (p. 102, nota 1: W. Von Bode) «Die Madoonenreliefs Donatellos in ihren Originalen und in Nachbildungen seiner Mitarbeiter und Nachahmer» a *Jahrbuch der Königlich preussischen Kunstsammlungen*, V (1884) (pp. 27 ff.).

¹⁷ BENNET & WILKINS, *Op. cit.* (p. 50 amb fotografia).

¹⁸ Id. (p. 49).

Com apuntàvem més amunt, creiem que la plaqueta en bronze de Londres és una còpia. A part dels detalls ornamentals que la diferencien dels relleus de Girona i Colònia, l'execució no és donatelliana. Tan sols la majestat del rostre de la Verge en els relleus d'aram daurat o la pulcritud dels finíssims plecs dels vestits o les expressions dels rostres, ens posen la plaqueta en bronze de Londres molt allunyada en qualitat de les anteriors. Inclús la cronologia que li dona Pope-Hennessy¹⁹ (1430-35) ens sembla massa baixa.

Hem parlat especialment de l'estuc de Londres, dels arams daurats de Colònia i Girona i encara que els materials no coincideixin en tots tres, el model sí i les mesures també. L'esquema de la composició, tant vegades repetit i copiat, deuria ser d'un important artista o bé del seu taller.

Abans, hem citat una pintura de Taddeo Gaddi, un fresc de la tomba Baroncelli cap el 1328 (Fig. 3), però no és la pintura de Trecento italià més directament relacionada amb els relleus que estem estudiant. La Madonna del museu Castiglion Fiorentino²⁰ —del mateix Gaddi— (Fig. 8) presenta característiques compositives més properes a aquestes plaquetes: les mans que aguanten el Nen, la distracció d'aquest cap a la dreta i la mà del Nen damunt l'espatlla de la seva Mare, ens fan veure que la nova corrent iconogràfica —després seguida per relleus i quadres— ja comença en la primera meitat del s. XIV.

La composició que hem estudiat es repeteix en les quatre obres presentades, és a dir, va ser un model afortunat que després anà evolucionant fins a la coneguda madonna Chellini, com hem intentat demostrar. En dos casos —Girona i Colònia— les plaquetes són idèntiques, fet que ens revela la mateixa mà o el mateix taller en l'execució de les peces, d'indubtable signatura florentina. La repetida atribució del relleu de Colònia a Donatello fa que —tot i mancant la seguretat documental

¹⁹ POPE-HENNESSY, *Op. cit.* (p. 74). Aquesta cronologia que dona l'autor, creiem que s'apropa massa a la que es dona a les obres de Donatello, i com ja hem dit, si es tracta d'una còpia (per les diferències i la qualitat) s'ha de datar cap a finals del s. XV o s. XVI.

²⁰ LADIS, A. *Op. cit.* (p. 191, fig. 28-1). Però Gaddi no és l'únic exemple del Trecento italià que es pugui comparar amb els relleus del XV. També Giotto, Nardo i Jacopo di Cione, Maso di Banco, Simone Martini i d'altres pinten Verges que accentuen la Maternalitat divina de Maria i alhora la humanitat de Jesús.

LLUÍS PRATS

necessària— no dubtem en donar la paternitat del portapau del museu de la Catedral de Girona²¹ a Donato di Niccolò di Betto Bardi.

²¹ Es desconeix el moment d'entrada d'aquesta peça en el Museu de la Catedral. Segurament, s'usaria en la litúrgia fins que els portapaus van desaparèixer. No consta qui adquirí la peça, probablement a Itàlia, però és possible que entre els noms de Jaume de Cardona (1459-62) i Joan de Margarit (1462-84) —Bisbes i Cardenals, amb freqüents viatges a Itàlia— hi hagi el de qui aconseguí la peça d' excepcional interès que ha passat a ser un autèntic tresor per a la nostra Catedral.

EL PORTAPAU DE LA CATEDRAL DE GIRONA*

Fig. 1.— DONATELLO i/o taller. Aram daurat. 9,5×12,5 cm. (el relleu) Museu de la Catedral de Girona. ca. 1420-30.

Fig. 2.— DONATELLO i/o taller. Aram daurat 10,2×11,2. Schnütgen Museum (Colònia). ca. 1420-30.

Fig. 3.— TADDEO GADDI. Lluneta de la tomba de la Capella Baroncelli a l'església de Sta. Croce (Florència). Fresc. ca. 1328-30.

Fig. 4.— MADONNA PAZZI. DONATELLO Marbre. 74,5×69 cm. Staatliche Museum, Berlin Dahlem. ca. 1422.

Fig. 5.— MADONNA CHELLINI. DONATELLO i Taller. Bronze parcialment daurat. 28,5 cm. diàmetre. Victoria & Albert Museum (Londres) 1440-56.

Fig. 6.— Posterior a Donatello, pintat per Paolo di Stefano (Schiavo) Estuc pintat. 12,1×9,5 cm. (només la part central). Victoria & Albert Museum (Londres). ca. 1430.

Fig. 7.— Còpia d'un original de DONATELLO. Bronze. 11,6×9,4 cm. Victoria & Albert Museum (Londres). Final s. XV o s. XVI.

Fig. 8.— TADDEO GADDI i/o taller. Verge del Museu Castiglion Fiorentino. Panel en fusta. 96×80,5 cm. 1325-28 (Detall).